

УДК 373.5.016:811.161.2'373.2] (092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/32.214703>

Тетяна РУДЮК,
orcid.org/0000-0002-3679-5648
кандидат філологічних наук,
докторант кафедри стилістики
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова,
доцент кафедри української мови та методики її навчання
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Чернігівська область, Україна) Swirid@i.ua

ВИВЧЕННЯ РОДИННОЇ ЛЕКСИКИ В КОНЦЕПЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ СОФІЇ РУСОВОЇ (КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ АСПЕКТ)

У статті здійснено теоретичний аналіз і практичне декодування наукових ідей С. Ф. Русової у площині досліджуваної проблеми (комунікативно-діяльнісний підхід). Запропоновано поетапну методичну організацію відповідної передачі інформації під час вивчення родинної лексики у шкільному курсі старшої школи. Крім того, акцентовано увагу на необхідності особистісного становлення в царині свідомого індивідуального зростання крізь призму соціокультурних ролей та рівночасного засвоєння значення досліджуваних номінацій; на власних дослідницьких зусиллях із метою належної комунікативно-діяльної репрезентації нації. Спроєктовано ефективність указаних рекомендацій у сфері формування лексичної родинної компетенції, виховання свідомого ставлення до міжособистісної взаємодії в інтеракційних процесах сім'ї та держави.

Серед умов, які забезпечували результативність навчального процесу в контексті опанування вказаних понять (комунікативно-діяльнісний аспект), визначено необхідність різноаспектних спостережень; практики взаємної підтримки, розвитку толерантності, прагнення працювати в тандемі сім'ї та школи, а також країни. Запропоновано спектр різних видів робіт, які взаємопов'язані з лінгвістичним матеріалом і власними креативними міркуваннями. Звернено увагу на з'ясування актуальних рекомендацій педагога в річизі досліджуваної розвідки й можливих ракурсів новітнього прочитання методичного матеріалу.

Зроблено висновки про перспективність подальших спостережень у заданому спрямуванні (комунікативно-діяльнісний аспект); наголошено на можливості інтенсифікації процесів засвоєння навчальної інформації, як-от: свідомого оперування відповідними дефініціями, трансляції досвіду попередніх поколінь, установлення причинно-наслідкового зв'язку, творчого застосування СІТ, обговорення висновків, вражень тощо.

Ключові слова: *родинна лексика, комунікація, діяльність, комунікативно-діяльнісний підхід, лексична родинна компетенція, соціокультурна роль.*

Tetiana RUDIUK,
orcid.org/0000-0002-3679-5648
Candidate of Philological Sciences,
Doctoral Student at the Stylistics Department,
National Drahomanov Pedagogical University
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Teaching Methodology
Nizhyn Mykola Gogol State University
(Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine) Swirid@i.ua

STUDY FAMILY VOCABULARY IN THE CONCEPT OF PEDAGOGICAL VIEWS OF SOPHIYA RUSOVA (COMMUNICATIVE ACTIVITY ASPECT)

The article is about theoretical analysis and practical decoding of scientific ideas of Sophiya Rusova in the plane of the researched problem (communicative-activity aspect). The step-by-step methodical organization of the corresponding transfer of information during training of family vocabulary in the course of senior school is offered. In addition, attention is focused on the need personal development in the field of conscious individual growth through the prism of socio-cultural roles and simultaneous assimilation of the meaning studied nominations; own research efforts for the purpose of proper communicative and activity representation of the nation. The effectiveness of these recommendations in the field of formation lexical competence, education of conscious attitude to interpersonal interaction in the family and the state is projected.

Among the conditions that ensured the effectiveness of the educational process in the context of mastering these concepts (communicative-activity aspect) the need for multifaceted observations; formation mutual support, development of tolerance, desire to work in tandem of family, school, country was identified. The types of work are offered, which

are interconnected with the linguistic material and own creative considerations. Attention is drawn to the clarification of the current teacher's recommendations in the course of the studied intelligence and possible perspectives of the latest methodological material.

Conclusions are made about the prospects of further observations in the direction (communicative-activity aspect); Emphasis is placed on the possibility of intensifying the processes of learning material, such as: conscious use of relevant definitions in the communication process, experience translation of previous generations, establishing the cause-and-effect relationship, creative use of IT, discussion of conclusions, impressions, etc.

Key words: family vocabulary, communication, activity, communicative-activity approach, lexical family competence, sociocultural role.

Постановка проблеми. Педагогічні погляди С. Ф. Русової із часом стають все актуальнішими для прочитання в контексті реформування Нової української школи та складових частин дослідження родинних лексем (комунікативно-діяльнісний аспект). Такі спостереження підтверджуємо текстом Святого Письма, сучасними методичними вимогами до організації навчально-виховного процесу; необхідними професійними якостями особистості педагога. Крім того, варто зауважити, що запропонований досвід наукових надбань є досить цінним матеріалом для здійснення компаративного аналізу вказаної інформації в діахронічній площині.

Аналіз досліджень. Хто шанує батька свого, той очиститься від гріхів, і той, хто поважає матір свою, – здобуватиме багатство; хто поважає батька, – буде мати радість від своїх дітей, і в день молитви своєї буде почутий (Біблія, 2005: 645). Українська педагогічна матриця розгортається через мовне наповнення концептосфер ідей філософії серця Г. С. Сковороди та П. Д. Юркевича, народознавства й українознавства М. П. Драгоманова та Г. Г. Ващенко, державницького патріотизму М. С. Грушевського, народної педагогіки і національного виховання К. Д. Ушинського та С. Ф. Русової, людинолюбства й родинності В. О. Сухомлинського й О. А. Захаренка (Мацько, 1009: 7). Так, Є. І. Коваленко й О. М. Таран слушно наголошують на тому, що С. Ф. Русова є одним із педагогів світового рівня. Українська діячка палко обстоювала ідею національної освіти, творчо аналізувала закордонний досвід, намагаючись виокремити ті думки, які б сприяли реформуванню рідної системи освіти на основі найсучасніших наукових досягнень (Коваленко та ін., 2008: 5).

Мета статті – розробити методику вивчення родинної лексики в контексті педагогічних поглядів С. Ф. Русової (комунікативно-діяльнісний підхід).

Виклад основного матеріалу. У Святому Письмі сказано: «Ділом і словом поважай батька твого та матір твою, щоб прийшло на тебе благословення від них, бо благословення батька стверджує будинки дітей, а клятва матері руйнує

доценту» (Біблія, 2005: 645). Характеризуючи концепцію С. Ф. Русової в контексті складових частин навчально-виховного процесу та християнської релігії зокрема, варто наголосити на її національній спрямованості, визнанні необхідності єдиних зусиль різних соціальних інститутів.

Так, переконання педагогині досить яскраво ілюструють думки про те, що рівень свідомості суспільства може бути визначено зусиллями, які громада спрямовує в бік молоді та її навчання. У таких судженнях С. Ф. Русова досить категорично зауважувала, що сучасна українська школа не дає дітям освіти, оскільки суперечить усім вимогам педагогічної науки, потребам народного життя; калічить розум і душу дитини, відриває від родини й несвідому кидає на розпутьті без усякого виховання; крім того, не відповідає національному духовному складові українського народу, де й народ зневірився у школі та не надає їй такої вартості, яку мусить мати справді народна школа (Русова, 1997: 5). Авторкою концепції було виокремлено стратегічні завдання школи, до яких передусім віднесено розвиток думки та мови учнів; виклик на розмови про те, як і де вони живуть, що їх оточує – речі рідного осередку, люди, тварини, птиці, рослини; з характеристик усіх близьких істот мало бути підкреслено головні риси, які відрізняють, наприклад, бабусю від сестри, тата від дідуся, матір від інших жінок (Русова, 1997: 6). Тобто вагомого значення було надано навчально-виховній атмосфері рідного краю, родини, флори та фауни Батьківщини. Утім, щоб збудити та дати змогу виявитися таким самостійним творчим силам дитини, розмірковуванням про вказані поняття, – необхідно й самому вміти викликати в учня духовну діяльність, зрозуміти його душевний склад (Русова, 1997: 6). Тобто розвиток перелічених складників мусить забезпечувати педагогічна родина, яка, у свою чергу, повинна спиратися на сімейну підтримку та водночас бути опорою для неї. Вивчення родинної лексики в даному контексті має досить потужні резерви, оскільки сприяє різноаспектному та глибокому засвоєнню значення таких номінацій.

Вартим уваги вважаємо той факт, що Нова школа соціального виховання С. Ф. Русової понад століття тому передбачала високий рівень вимог до таких складових частин, як:

– характер суспільного та громадського виховання: вагомість корисних учинків, утілення в життя гасел Братерства та Волі (Русова, 1997: 17). Гадаємо, що досить важливим у курсі старшої школи є контекст розмов про лінії свояцтва в родині та державі; необхідність збереження відповідної атмосфери між людьми;

– методи дослідження: не дитина має пристосовувати себе, а навпаки: методи мають бути пристосовані до кожної дитини (Русова, 1997: 21). На нашу думку, саме комунікативно-діяльнісний підхід дозволяє реалізувати різні форми природної активності старшокласників під час вивчення родинної лексики та сприяє подальшій реалізації школярів у самостійному житті;

– спадщина: варто вивчати безпосередній вплив сім'ї з моменту зародження; мають значення стан здоров'я, настрої батька, матері тощо (Русова, 1997: 29). Такі спостереження мають бути досить важливими під час побудови генеалогічного дерева (із використання СІТ), дослідження родоводу, вивчення значення відповідних номінацій;

– оточення: жодна дитина не піддається впливу середовища безініціативно: вона бере з нього те, до чого прагне її індивідуальність; скрізь виявляє свою активність, є дослідником, який самостійно переробляє сприймання та враження (Русова, 1997: 35). Учитель має сприяти вияву особливих творчих сил учнів, розвивати їхні інтелектуально-творчі здібності: креативність, яву, ініціативність, лідерські якості, уміння працювати в тандемі тощо;

– психічний розвиток;

– інстинкти; серед яких соціальний і сексуальний переходять за межі тих, які охороняють особу, оскільки служать для охорони роду. Утім, на жаль, таким донині не приділено належної уваги або ставлення до них досить поверхове; без дотримання раціональних засобів пізнання (Русова, 2008: 75).

У зв'язку із цим варто наголосити на тому, що давні обряди пращурів передбачали визнання досить важливих моментів:

1) дозрілості;

2) навчання новочасних обов'язків;

3) народження нового життя;

4) спонукання зрозуміти нові громадські та сексуальні зобов'язання тощо (Русова, 2008: 76).

Інстинкт, що забезпечує існування роду, не повинен міцніти без вимог. У нормальному вияві

він має стати тим ґрунтом, на якому повинна зростати найміцніша соціальна організація сім'ї. Проте, на жаль, іноді людська розпушта призводить до ексцесів, де зникає його краса, людина стає гіршою, потерпають інтереси роду, людство знесилюється, виснажується та вироджується (Русова, 2008: 80). Такий прогресивний параліч, на переконання дослідниці, псує майбутні покоління, і за рятунок молоді мусять братися не законодавці, а педагоги й лікарі (Русова, 2008: 81): «Необхідні не заборони, а виховання волі, звички розумом опановувати тіло» (Русова, 2008: 81):

Beherrscht euch einmal nur

Das gibt euch Krast.

Zu folgender Enthallung

Es andert fast den Stempel der Natur

Und treibt den Teufel aus

Mit Wunderkraft

(Русова, 2008: 83).

Педагог високо цінувала сімейні стосунки та їхні виховні можливості, бо: «Той, хто зростав у фізично чистій атмосфері нормального родинного життя, не піде у брудне гніздище, оскільки матиме в душі хоч який-небудь високий ідеал Любові, Добра, Бога, Краси, Рідного краю. Він житиме в ньому та керуватиме думками й прагненнями, не дасть упасти, щоб залишатися людиною» (Русова, 2008: 81). Найголовніша мета нашого проєкту полягає в тому, що цей ідеал родинності необхідно формувати, підтримувати, навчати і розвивати упродовж людського життя. Особливі зусилля мають бути зосереджені у шкільному курсі:

– мови та її форм, як-от:

1) акромастична, або монолог учителя (правильна, літературна, зрозуміла);

2) діалогічна, або сократична;

3) парламентарна, тобто мова учнів. Важливо не забувати, що вона є одним із найвиразніших чинників соціального єднання та виховання молоді (Русова, 1997: 7, 51);

– гри, мистецтва. Найвищим виявом майстерності має бути виховання прагнення до побудови та збереження власної родини;

– сприймання й уваги; пам'яті; творчого уявлення; мислення; емоцій: «Емоція впливає і на увагу, і на працю мислення» (Русова, 1997: 95), не варто забувати про ці складники в контексті вивчення родинної лексики; встановлення їхнього взаємозв'язку.

Отже, сучасна школа має відповідати новим науковим і життєвим вимогам, ґрунтуватися

на психології дитини, розвитку її волі, активності та самодіяльності, бо громадянство та держава вимагають від людини все більш твердої волі, самостійної діяльності (Русова, 1997: 110). Наприклад: планування, розробки й утілення різних родинних проєктів, творчих ідей, задумів тощо. Прагнення дитини до будь-якої прак-

тики, гри, праці чи творчої самодіяльності є найсильнішим життєвим бажанням, яким не варто нехтувати (Русова, 1997: 115). Поділяємо міркування авторки про те, що діяльна школа – це школа життєва, тому вона не лише задовольняє всі потреби дитини, а йде назустріч загальному існуванню тієї чи іншої місцевості, готує до

Таблиця 1

Комунікативний напрям репрезентації родинних лексем

№ з/п	Родинна лексична номінація (р. л. н.)	Вираження ставлення через комунікаційні форми: – акромасличну (монолог учителя про р. л. н.); – діалогічну (між школярами); – монологічну (усний/ письмовий твір-роздум).	Побудова асоціативних рядів словосполучень із р. л. н.	Мовний коментар, висновки
1.	Мама	– Я думаю / знаю, що мама <...> – На мою думку, мама <...> – Я переконаний/а, що мама <...> – Припускаю, що мама <...> – Сумніваюся, що мама <...>	Лагідна, рідна, добра, працьовита, невтомна, розумна, мудра, найкраща, весела, вишукана <...>	– Родинна номінація найчастіше утворює прикметникові словосполучення <...>
2.	Тато	<...>	<...>	<...>
3.	Брат	<...>	<...>	<...>
<...>	<...>	<...>	<...>	<...>

Таблиця 2

Діяльна спрямованість репрезентації родинних номінацій

№ з/п	Ланцюг родинних лексем за лініями свояцтва	Поіменні аналогії, проведені в родині	Вираження ставлення через контекст дій / традицій / історії, тексту Біблії тощо.	Висновки, розмірковування, поради
1.	Тато, мама, брат	Тато – Віктор; мама – Світлана; брат – Віктор.	«Сину! Прийми батька твого у старості його і не засмучуй його в житті його. Навіть якщо він збіднів розумом, май поблажливість і не гребуй ним за повноти твоїх сил, бо милосердя до батька не буває забутих; не дивлячись на твої гріхи, добробут твій буде примножено (Біблія, 2005: 645). Залишити батька – те ж саме, що богохульство, і проклятий від Господа той, хто драгує матір свою (Біблія, 2005: 645).	
2.	Дідусь, бабуся	<...>	<...>	<...>
3.	Дядько, тітка	<...>	<...>	<...>
4.	Двоюрідні брат, сестра	<...>	<...>	<...>
5.	Жінка брата / невістка	<...>	<...>	<...>
6.	Брат чоловіка / швагер	<...>	<...>	<...>
7.	Хрещений(-а) тато, мама	<...>	<...>	<...>
8.	<...>	<...>	<...>	<...>
<...>	<...>	<...>	<...>	<...>
<...>	Однокласники	<...>	Ставитися з повагою, за потреби ділитися тим, чого потребує товариш.	<...>
<...>	Держава	<...>	<...>	<...>
<...>	<...>	<...>	<...>	<...>

іншого правдивого життя, освіченого наукою, збудованого на свідомій праці, використанні місцевої природи та вживанні всіх її скарбів (Русова, 1997: 133).

Також варто пам'ятати, що родинне виховання залишається найкращим і найпершим природним осередком для дитини. Найбільше великих людей провели своє дитинство із близькими, і багато з них згадують його з почуттям радості (Русова, 2008: 25). На переконання С. Ф. Русової, саме таким має бути поступовий перехід до розуміння щораз ширших громадських організмів: родини, школи, суспільності, народу, держави, людства (Русова, 2008: 26). Тобто засобами морального виховання є поступове розширення кола дитячої любові: від мами до тата, дідуся, бабусі, брата, сестри; учителя, товаришів; народу, нації, людства. Розвиток таких почуттів до всього світу засвідчує надзвичайну гуманність і демократичність поглядів авторки, далекоглядність поставленої мети педагога. Водночас це вимагає рішучих дій, оскільки жити за С. Ф. Русовою – це щохвилини виявляти діяльність, яка йде за лінією найбільшого інтересу.

Проте, коли відділити працю від забави, то перша стає нудною, а друга – беззмістовною. Розвага глибша за навчання, бо захоплює не тільки розум, а й уяву дитини (Русова, 2008: 92), коли ж використовувати метод забави, то треба й самому нею захопитись, не боятись утратити авторитет, керуючись визнанням інтересів учнів і вимогами до найсучасніших методів освітнього процесу (Русова, 2008: 92).

Уважаємо, що педагог, який щиросердо відданий роботі, здатен спричинити найцінніше усвідомлення того, що «праця – це джерело багатства і практичної діяльності, не прокляття Боже, а благословення» (Русова, 2008: 105). Отже, учитель має повсякчас виявляти власне творче ставлення, залучати учнів до такої активності (див. Табл. 1, 2.).

Висновки. Отже, методика вивчення родинної лексики в контексті педагогічних поглядів С. Ф. Русової (комунікативно-діяльнісний підхід) має досить перспективний ґрунт для подальших наукових здобутків; формування родинної лексичної компетенції та розвитку свідомого ставлення до соціокультурних ролей разом з одночасним опануванням досліджуваних номінацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета. Киев : Издания Свято-Успенской Почаевской Лавры, 2005. 1346 с.
2. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.
3. Русова С. Вибрані педагогічні твори : у 2-х кн. / упорядн., прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук ; за ред. Є. І. Коваленко. Київ : Либідь, 1997. Кн. 2. 320 с.
4. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори : у 4-х кн. / С. Ф. Русова / За упорядн., прим. Є. І. Коваленко, О. М. Таран ; за ред. Є. І. Коваленко. Чернігів : РВК «Деснянська правда», 2008. Кн. 3. 240 с.

REFERENCES

1. Byblyia. Knyhy Sviashchenoho pysanyia Vetkoho y Novoho zaveta [Bible. Books of Scripture of the Old and New Testaments]. K. : Yzdanyia Sviato-Uspenskoï Pochaevskoi Lavry, 2005. 1346 p. [in Russian].
2. Matsko L. Ukrainska mova v osvitnomu prostori: navchalnyi posibnyk dlia studentiv-filolohiv osvitno-kvalifikatsiinoho rivnia "mahistr" [Ukrainian language in the educational space: a textbook for students-philologists of educational and qualification level "Master"]. K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2009. 607 p. [in Ukrainian].
3. Rusova S. Vybrani pedahohichni tvory: U 2 kn. Kn. 2 [Selected pedagogical works: In 2 books. Book 2] / Sofiia Rusova / Za redaktsiieiu Y. I. Kovalenko; Uporiad., prym. Y. I. Kovalenko, I. M. Pinchuk. K.: Lybid, 1997. 320 p. [in Ukrainian].
4. Rusova S. F. Vybrani pedahohichni tvory: U 4 kn. Kn. 3 [Selected pedagogical works: In 4 books. Book 3] / S. F. Rusova / Za redaktsiieiu Y. I. Kovalenko; Uporiad., prym. Y. I. Kovalenko, O. M. Taran. Chernihiv: RVK "Desnianska pravda", 2008. 240 p. [in Ukrainian].